

Οι απόψεις του Καποδίστρια για τον προσανατολισμό της παιδείας στο ορφανοτροφείο της Αίγινας, μέσα από τις επιστολές του¹

Γιολάντα Σίσκου

ΕΔΙΠ, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού, ΑΠΘ

Περίληψη

Η σύσταση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και η πορεία του στο ιστορικό γίνεσθαι, μετά από μια μακροχρόνια υποδούλωση, σήμανε διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, εντός των οποίων η οργάνωση της προνοιακής πολιτικής διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Δεν θεωρείται τυχαία η άμεση ενασχόληση του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας με θέματα που σχετίζονται με την ίδρυση κοινωφελών ιδρυμάτων. Οι μελετητές του έργου του Ιωάννη Καποδίστρια εστιάζουν στο ιδιαίτερο ενδιαφέρον του στην προστασία των παιδιών και, συγκεκριμένα, στην ίδρυση του ορφανοτροφείου στην Αίγινα, με σκοπό την φροντίδα και την εκπαίδευση των άπορων ορφανών της επανάστασης.

Στόχος της εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων του νέου Κυβερνήτη, που αφορούν στον προσανατολισμό της παιδείας των τροφίμων, του συγκεκριμένου ιδρύματος, μέσα από την αξιοποίηση σχετικών εγγράφων και επιστολών του. Η παρούσα έρευνα θα συμβάλει στην ανάδειξη της εκπαιδευτικής πολιτικής του Καποδίστρια, στο πλαίσιο μιας «αυτοεθνούς παιδαγωγίας με κοινωνικό και ορθόδοξο χριστιανικό πρόσημο».

Λέξεις κλειδιά: I. Καποδίστριας, επιστολές, ορφανοτροφείο, ορθόδοξη παιδεία

1. Εισαγωγή

Στην Ελλάδα, η οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους πρόνοιας υπήρξε χρονικά καθυστερημένη σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη, λόγω της οθωμανικής κατάκτησης. Η χώρα μας συγκαταλέγεται στο μεσογειακό ή νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο κοινωνικού κράτους,

¹Ανάμεσα στις γνωστές πηγές, οι οποίες αναφέρονται στον πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας, σημαντική θέση κατέχει η τετράτομη Correspondance του Ιω. Καποδίστρια. Εκδόθηκε το 1832 από τον προσωπικό του γραμματέα, Ε. Α. Bétant, σε συνεργασία με την οικογένεια του Καποδίστρια, οι οποίοι συνέλεξαν και κατέταξαν τα σχετικά έγγραφα. Η έκδοση απέβλεπε στη δικαίωση της καποδιστριακής διακυβέρνησης, που βαλλόταν από πολλούς και περιλάμβανε δημόσια έγγραφα και κυρίως ιδιωτικές επιστολές του Κυβερνήτη. Η Correspondance μεταφράστηκε στα ελληνικά από το Μιχαήλ Σχινά και εκδόθηκε, με κάποιες προσθήκες, το 1841-1843. Η Correspondance, στο πρωτότυπο ή τη μετάφραση της, σπάνια χρησιμοποιήθηκε συστηματικά. Ο πίνακας των παραληπτών που υπάρχει σε κάθε τόμο καθώς και ο συγκεντρωτικός πίνακας των παραληπτών όλων των τόμων, υπήρχε μόνο στη γαλλική έκδοση, γεγονός που δυσχέραινε την πρόσβαση των ερευνητών σ' αυτούς. Το ευρετήριο των επιστολών του Ιω. Καποδίστρια, στην ελληνική γλώσσα, συμβάλλει στην προσπάθεια να καλυφθεί το κενό αυτό (Στο: <https://www.openbook.gr/epistolai-iwanou-kapodistria/> και στο: <https://doi.org/10.12681/mnimon.186>).

με βασικά χαρακτηριστικά: α) το χάσμα μεταξύ των νομοθετημάτων και των πραγματικών επιτευγμάτων, β) τη σημασία της οικογένειας στην παροχή κοινωνικής φροντίδας και γ) την ιδιότυπη κοινωνική κουλτούρα αλληλεγγύης, έντονα επηρεασμένης από το κοινωνικό δόγμα της Εκκλησίας (Ferrera, 1999: 33-65).

Στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, η προστασία των απόρων είχε κοινοτική βάση, συνεχίζοντας την παράδοση, όπως διαμορφώθηκε στην περίοδο της τουρκοκρατίας, με φορείς την Εκκλησία, την ιδιωτική πρωτοβουλία και τους επονομαζόμενους εθνικούς ή μεγάλους ευεργέτες (Πανουτσοπούλου, 1984: 9-98). Έτσι, η ιδρυματοποίηση στη χώρα μας, κατά τον 19ο αιώνα, αποτελεί μια ιδιαίτερη φάση στην ιστορία της παιδικής περίθαλψης και σχετίζεται άμεσα με το φιλανθρωπικό έργο της ελληνικής διασποράς και του φιλελληνικού κινήματος². Η φιλανθρωπική/προνοιακή δραστηριότητα δεν θα μπορούσε να επιτύχει αυτό το υψηλό εύρος των δυνατοτήτων της, χωρίς την οικονομική συνεισφορά των αστών ομογενών της διασποράς. Αυτοί αποτέλεσαν τη σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και, χάρη στις δωρεές και τα κληροδοτήματά τους, έγινε δυνατή η ίδρυση και η λειτουργία των σημαντικότερων ομώνυμων ιδρυμάτων (Κορασίδου, 1995:82-83).

Ο Ιω. Καποδίστριας (1776-1831) προσπάθησε να οργανώσει, με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ένα συγκεντρωτικό – γραφειοκρατικό κράτος, το οποίο ανέχεται τους τοπικισμούς μόνο στο σημείο που δεν αναιρούν την κεντρική εξουσία (Μπαμπούνης, Χ. 1999: 420). Αρχικά, προχώρησε στη διοικητική ανασυγκρότηση του κράτους, με την ίδρυση της Γενικής Γραμματείας στο Ναύπλιο, τοποθετώντας, ως εκτελεστικά όργανα της κεντρικής διοίκησης, τις δημογεροντίες στις οποίες ανατέθηκαν καθήκοντα της επιτήρησης «της υγειονομίας και αγορανομίας, των ιερών ναών, των μοναστηριών, των νοσοκομείων, των σχολείων και των άλλων φιλανθρωπικών καταστημάτων» (Πανουτσοπούλου, 1984: 97-98).

Στις πηγές άντλησης χρηματοοικονομικών πόρων, κατά την καποδιστριακή περίοδο, για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, περιλαμβάνονται, εκτός από τους φόρους και τις

²Μελετώντας κάποιος το χάρτη της ελληνικής διασποράς του 18-19ου αιώνα, παρατηρεί πως χαρακτηρίζεται από την ιδεολογική παράμετρο και από αυτή της επαναστατικής δράσης. Όλες οι ελληνικές παροικίες στην Ευρώπη επηρεάστηκαν από το διαφωτιστικό πνεύμα και τις νέες ιδέες περί αυτοδιάθεσης και ανεξαρτησίας των λαών. Οι ελληνικές κοινότητες ή μεμονωμένα μέλη τους δραστηριοποιήθηκαν στον τομέα των χορηγιών για την ίδρυση σχολείων στον ελληνικό χώρο και της διάδοσης των νέων ιδεών. Μετά την έκρηξη της Επανάστασης, η συνεισφορά των κοινοτήτων της διασποράς αφορούσε στην περίθαλψη προσφύγων και ορφανών, στην αποστολή χρημάτων ή και εφοδίων και στην ενίσχυση του φιλελληνικού κινήματος στην Ευρώπη. Και τότε, όμως, η συνεισφορά των κοινοτήτων ποίκιλλε, από την ομόθυμη συμπαράσταση μέχρι και την παντελή αποχή από την ενεργό δράση. Είναι χαρακτηριστικό το ενδιαφέρον των ανθρώπων αυτών για την εκπαίδευση, ήδη, από τα τέλη του 17ου, αλλά κυρίως, με την αναβίωση των ελληνικών γραμμάτων, από τον 18ο αιώνα. Οι ομογενείς των παροικιών, με κληροδοτήματά τους, φρόντιζαν για την ίδρυση σχολείων στις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Επίσης, με τις ιδιωτικές υποτροφίες των Ελλήνων της Διασποράς ή και των Κοινοτήτων τους, καλύπτονταν τα έξοδα των σπουδών συντοπιτών τους, που φοιτούσαν σε πανεπιστήμια της Πάδοβας, της Πίζας, της Φλωρεντίας, του Παρισιού, της Ιένας κ.ά. (Χασιώτης, Κατσιαρδή-Hering & Αμπατζή, 2006: 47-49 και Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015: 213)

κρατικές επιχορηγήσεις, οι συνεισφορές των πολιτών, τα κληροδοτήματα, οι μοναστηριακοί πόροι και οι εκκλησιαστικές καταβολές. Οι δωρεές και κάθε είδους προσφορές των πολιτών αποσκοπούσαν, κυρίως, στην κατασκευή σχολείων και λιγότερο στα λειτουργικά τους έξοδα. Τα είδη της προσφοράς περιλάμβαναν εθελοντική εργασία, δωρεές πολύτιμων αντικειμένων, κοσμημάτων και χρημάτων. Η χρηματική προσφορά ήταν δυνατόν να καταβληθεί εφάπαξ, να είναι ετήσια ή να έχει διάρκεια κάποιων ετών, ενώ συντάσσονταν και ειδικοί κατάλογοι εισφορών. Οι κρατικοί αξιωματούχοι συμμετείχαν στην οργάνωση σχετικών εκδηλώσεων, εκφωνούσαν προτρεπτικούς λόγους και κατέθεταν τον οβολό τους, επιδιώκοντας τη μίμηση της πράξης τους. Η επώνυμη δημοσίευση των προσφορών στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδας, αποτελούσε τίτλο τιμής για τους αρωγούς, ενώ καλλιεργούνταν μια ατμόσφαιρα μίμησης και σε άλλες περιοχές της χώρας (Μπαμπούνης, 1999: 187-195). Ακολουθήθηκε, δηλαδή, η αντίστοιχη φιλανθρωπική τακτική των χρόνων της κλασικής Αθήνας, η οποία κληροδοτήθηκε και στο νεοσύστατο κράτος δια μέσου των αιώνων³.

Ο κερκυραίος πολιτικός υπήρξε πρότυπο πολιτικού άνδρα με ισχυρά κοινωνικο-παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, όπως η προστασία των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Ήδη, με την ανάληψη των καθηκόντων του, αφενός, ιδρύει το πρώτο ορφανοτροφείο στον Πόρο, με διευθυντή τον Γεώργιο Κλεόβουλο Φίλιππουπολίτη, το οποίο στεγάστηκε στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής του νησιού και, αφετέρου, έκτισε στο Ναύπλιο τον προσφυγικό οικισμό «Πρόνοια» για να στεγάσει τους πρόσφυγες της επανάστασης. Είχε επηρεαστεί, έντονα, από τους θεμελιωτές της πρώιμης Κοινωνικής Παιδαγωγικής, της Κεντρικής Ευρώπης, όπως για παράδειγμα, τον J. H. Pestalozzi, τον οποίο γνώριζε προσωπικά και συμβουλευόταν (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021: 145-147), διατηρώντας όμως ακέραιη την ορθόδοξη ιδιοπροσωπία του.

Όπως θα φανεί, ο μαρτυρικός Κυβερνήτης επέδειξε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά, γι' αυτό και «... μόλις επάτησε το έδαφος της Ελλάδος..... εφρόντισε αμέσως για τα απορφανισθέντα και απροστάτευτα παιδιά της επαναστάσεως ...», τα οποία «...είχαν προσκολληθεί στο στράτευμα ως ψυχογιοί ή και περιεφέροντο ωσάν επαίτες» (Πανουτσοπούλου, 1984: 98).

Τον Οκτώβριο του 1828 θεμελιώνεται το Ορφανοτροφείο της Αίγινας, το οποίο λειτούργησε, προσωρινά, στο μετόχι του Μοναστηρίου της Αίγινας⁴. Στην ανοικοδόμησή του συνέβαλαν ο ίδιος ο Καποδίστριας, οι συνδρομές απλών πολιτών και, κυρίως, οι φιλεκπαιδευτικές ερανικές δωρεές των ομογενών και των ευρωπαϊών φιλελλήνων από τη Ρωσία, την Ολλανδία, τη Γερμανία κ.ά. (Επιστολαί, τ. Α' 95, τ. Β' 233-235, τ. Γ' 232). Ως εχέγγυο της

³ Στην Αθηναϊκή δημοκρατία, κυρίαρχη αντίληψη αποτελούσε η άποψη του Αριστοτέλη περί "μεσότητας", που απέρριπτε, πλην της απόλυτης φτώχειας και τον υπέρμετρο πλουτισμό. Κατά συνέπεια, οι εύποροι καλούνταν να διαθέσουν χρήματα για το καλό της πόλης. Το γεγονός ότι στην αρχαία Ελλάδα η δημοσιονομική οργάνωση ήταν στοιχειώδης, είχε ως αποτέλεσμα οι δημόσιες δαπάνες να χρειάζονται τη διαρκή στήριξη ιδιωτών, ενώ η χρηματικές προσφορές για το κοινό καλό δεν ήταν ποτέ ανώνυμες, αλλά υπόκεινταν σε ισχυρή κοινωνική πίεση (Χανιώτης, 2009: 17).

⁴ Η οικοδόμηση του Ορφανοτροφείου άρχισε λίγους μήνες μετά την άφιξη του Καποδίστρια στην Αίγινα και τελείωσε τον Ιούνιο του 1829. <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>

καλής συνεργασίας με τη δημογεροντία και τους κατοίκους του νησιού, θεωρήθηκε, η δωρεοδότηση έκτασης πάνω από εξήντα πέντε στρέμματα, για την ανέγερση των εγκαταστάσεων (Μπαμπούνης, 1999: 148).

2.

3. Η ίδρυση του Ορφανοτροφείου

Όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, ως νέος Κυβερνήτης του κράτους, επισκέφθηκε το στρατόπεδο της Τροιζήνας, αντίκρυσε ορφανά του Αγώνα να περιφέρονται ρακένδυτα και πεινασμένα. Αποφασίζει, τότε, να λάβει δράση, αναλαμβάνοντας τη σίτιση και τη στέγασή τους, επιθυμώντας να προσφέρει σε αυτά τα παιδιά μια στοιχειώδη σχολική κι επαγγελματική εκπαίδευση και προστασία από τους ποικίλους κινδύνους που τα απειλούν. Έτσι οδηγείται στην ίδρυση του Καποδιστριακού Ορφανοτροφείου του γνωστού Ορφανοτροφείου της Αίγινας, του πρώτου ελληνικού δημόσιου κτιρίου, που κατασκευάστηκε με χαρακτηριστικά και επιρροές από ομόλογα ιδρύματα της Κεντρικής Ευρώπης (Μπαμπούνης, 1999: 146).

Αρχικός προορισμός του ήταν η στέγαση, η σίτιση και η εκπαίδευση των ορφανών του Αγώνα. Στο ορφανοτροφείο λειτούργησαν εργαστήρια για να μαθαίνουν τα παιδιά κάποια τέχνη, όπως τυπογραφία, εργαστήρια ωρολογιοποιίας, ραπτικής, ξυλουργικής, υποδηματοποιίας και βιβλιοδετικής. Στο κτίριο του ορφανοτροφείου στεγάστηκε το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο. Διευθυντής και έφορος του Μουσείου ήταν ο Κερκυραίος λόγιος Ανδρέας Μουσταξύδης, φίλος και συνεργάτης του Καποδίστρια. Στο χώρο του ορφανοτροφείου κτίστηκαν ο Ναός του Σωτήρα⁵ και λειτούργησε η Εθνική Βιβλιοθήκη. Εκεί στεγάστηκαν, επίσης, το πρώτο τυπογραφείο, λιθογραφείο και βιβλιοπωλείο και το πρώτο Ωδείο της Ελλάδας (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2021: 145).

4. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός των τροφίμων

Ο Κυβερνήτης, όπως συμπεραίνουμε από τις ενέργειές του, δείχνει αληθινό ενδιαφέρον και αγάπη για τα ορφανά παιδιά, αναθέτει τη διαπαιδαγώγησή τους σε άνδρες με ακέραιο χαρακτήρα (Επιστολαί τ. Α΄, 339 Β΄, 18) και έχει ως στόχο να διαπλάσει ηθικούς πολίτες (Επιστολαί τ. Α΄, 221). Οι μαθητές διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, σε αυτούς που είναι ικανοί να συνεχίσουν τη μελέτη των γραμμάτων και σε αυτούς που τα καταφέρνουν καλύτερα στις τέχνες. Παρακολουθούν μαθήματα ελληνικών, αριθμητικής και αθλούνται, ώστε να αποκτήσουν στοιχειώδεις γνώσεις και να έχουν σωματική ευρωστία, σύμφωνα με τα «Αξιώματα Παιδαγωγίας» του Γρηγορίου Κωνσταντά. Ο πρόεδρος της επιτροπής του ιδρύματος φροντίζει για το επόμενο στάδιο των σπουδών τους, στέλνοντάς τους, ανάλογα με την κλίση τους, να φοιτήσουν σε ανώτερα σχολεία ή να μαθητεύσουν κοντά σε χειροτέχνες. Επίσης, η κόσμια συμπεριφορά τους στο ορφανοτροφείο, ίσως, αποτελούσε στοιχείο για την

⁵ Στις 8 Οκτωβρίου 1829 πρώτη επέτειο της ναυμαχίας του Ναυαρίνου έγινε πανηγυρικά, μπροστά στον Κολοκοτρώνη, το Πανελλήνιο και τους άλλους επισήμους της εποχής, η κατάθεση του θεμελίου λίθου της εκκλησίας που έγραφε: “Εξ ονόματος του Ελληνικού Έθνους ο Κυβερνήτης της Ελλάδος καθιερώνει τον ναόν τούτον εις τον Σωτήρα της Ελλάδος Θεόν”. Στο: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>

εισδοχή τους στο Εκκλησιαστικό Σχολείο (ΓΑΚ. Υπουργ. Θρησκείας, φ. 23, Σχολικά, 14.1.1830). Το σύστημα υπακοής και ευταξίας φαίνεται να προσιδιάζει περισσότερο στα χαρακτηριστικά των ιδρυμάτων που εποπτεύει ο Fellenberg, παρά ο Pestalozzi (Μπαμπούνης, 1999:159, 146 και 166).

Κατά την περίοδο της διοίκησης του Ορφανοτροφείου από τον Ανδρέα Μουστοξύδη, το συγκρότημα οργανώθηκε στον εκπαιδευτικό τομέα. Λειτουργήσαν τρία αλληλοδιδασκτικά τμήματα, ισάριθμες κλάσεις ελληνικών μαθημάτων, έξι τεχνικά εργαστήρια, το Πρότυπο και το Κεντρικό Σχολείο. Οι προσπάθειες του Καποδίστρια, μέσω της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, ήταν η επίτευξη της μάθησης, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη οικονομία χρόνου και χρημάτων και με στόχο τη δημιουργία του ευλαβούς χριστιανού, του αγαθού πολίτη με «βιωφελέστερες» γνώσεις (Κανάκης, 1995: 12-52).

Εκτός από την Εκκλησία και ένα Νοσοκομείο, το Ορφανοτροφείο περιλάμβανε και 12 δωμάτια προορισμένα το καθένα για 30 παιδιά. Στις 9 Μαρτίου 1829 έφεραν τα πρώτα 66 ορφανά, που είχαν εξαγοράσει οι Γάλλοι στην Αλεξάνδρεια και τα είχε εγκαταστήσει η Κυβέρνηση ως τότε στη Φανερωμένη, το μετόχι της Χρυσολέοντισσας. Την επόμενη ημέρα ήρθαν οι 160 ψυχογιοί απ' τον Πόρο, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν, σταδιακά, γύρω στα 500 παιδιά. Γενικός έφορος του ιδρύματος διορίστηκε αρχικά, ο Βιάρος Καποδίστριας, αδελφός του Κυβερνήτη. Στο Ορφανοτροφείο ενσωματώθηκαν τα αλληλοδιδασκτικά, οι “τρεις κλάσεις ελληνικών μαθημάτων” και τα χειροτεχνεία (ωρολογοποιείο, ξυλουργείο, σιδηρουργείο, τυπογραφείο κ.ά.). Επίσης, εντάχθηκε και το Πρότυπο σχολείο, απ' όπου θα αποφοιτούσαν δάσκαλοι για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία του κράτους, καθώς και το Κεντρικό σχολείο (<https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>).

Η όλη προσπάθεια και ο αγώνας του Καποδίστρια αρχίζει και αποδίδει καρπούς και έτσι την 28η Οκτωβρίου 1829, ο Κυβερνήτης με επιστολή γνωστοποιεί στον Α. Μουστοξύδη για την επιλογή τεσσάρων μαθητών του ορφανοτροφείου να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο Πολεμικό Σχολείο (Επιστολαί, τ. Γ' 284-285)⁶.

5. Η αναζήτηση από τον Κυβερνήτη πόρων για τη λειτουργία του Ορφανοτροφείου

Κατά τη μελέτη των επιστολών του πρώτου Κυβερνήτη του ελληνικού κράτους διαπιστώνεται η συχνή αλληλογραφία του με πρόσωπα που σχετίζονται με το ορφανοτροφείο, όπως με τον πρόεδρο του Ορφανοτροφείου της Αίγινας Μουστοξύδη, τον Ελβετό φιλέλληνα Εϋνάρδο. κ.ά. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των προσώπων είναι ότι μπορούν να τον βοηθήσουν στην υλοποίηση του οράματός του. Ο Καποδίστριας, θέτει στόχους και μεταχειρίζεται τη διπλωματία για να τους πείσει να του συμπαρασταθούν. Για το

⁶Η απόφαση αυτή του Καποδίστρια χαρακτηρίστηκε δημοκρατική, γιατί, μέχρι τότε, στη Στρατιωτική Σχολή κατατάσσονταν παιδιά αριστοκρατών και όχι ορφανά πολέμου. Στις 12 Ιανουαρίου 1829, ο Καποδίστριας, με την υπ. αριθμ. 8683 Κυβερνητική πράξη, εγκρίνει το σχέδιο Πωζιέ "περί συστάσεως Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου" στο Ναύπλιο (Μπαμπούνης, 1999: 388 και <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>)

λόγο αυτό, δείχνει την πρόθεσή του να δημιουργηθεί ένα «ταμείον των επί ξένης ορφανοπαίδων Ελλήνων», όπως πληροφορεί τον Αρχιμανδρίτη Μισαήλ Αποστολίδη, ο οποίος διακονούσε την εποχή εκείνη, ως ιερέας και δάσκαλος στις ελληνικές κοινότητες της Κεντρικής Ευρώπης. Σε επιστολή του, ο Κυβερνήτης, την 1η Οκτωβρίου 1827, του ζητά να προτρέψει τους πλούσιους Έλληνες της Τεργέστης να συνδράμουν «*υπέρ των ορφανών, τα οποία θέλω να συνάξω εις εν ή δύο φροντιστήρια χριστιανικής και εθνικής παιδαγωγίας*». Μεταξύ άλλων, ο Κυβερνήτης υποστηρίζει ότι «*αν η παρούσα γενεά δεν ενδυναμωθή από ανθρώπους μεμορφωμένους εν καλή διδασκαλία, και μάλιστα προς τόν κανόνα της αγίας ημών πίστεως και των ηθών μας, αμφιβάλλω ότι θέλει δυνηθεί να εξισωθεί προς τα αποκεκληρωμένα εις αυτήν αγαθά παρά της Προνοίας*» (Επιστολαί τ. Α΄, 182-183).

Σε επόμενη επιστολή του, ένα μήνα αργότερα, στις 11 Νοεμβρίου 1827, προς τον Καρατζά, επιφανή Έλληνα εγκατεστημένο στην Πίζα της Ιταλίας, του αναφέρει ότι στόχος της βοήθειας που ζητά είναι να γίνει κοινή προσπάθεια, μέσω της παιδείας, για να διαπιστωθεί: «*αν υπάρχει τρόπος.....να σώσωμεν τους νέους, ενδυναμόνοντες αυτούς εις τας αρχάς της αγίας ημών πίστεως, εις την σπουδήν και την άσκησιν της εθνικής γλώσσης, εις την διατήρησιν ηθών απλών και χριστιανικών*» (Επιστολαί τ. Α΄, 221)

Στις 27 Ιουλίου 1827, με επιστολή του αναθέτει στον Ανδρέα Μουστοξύδη να συντάξει: «*κατάλογον όλων τών παιδίων, αρσενικών και θηλυκών, τα οποία αι περί την Ελλάδα καταστροφαί έρριψαν μετά γονέων κατερραγμένων ή άνευ γονέων εις τους λιμένας του Αδριατικού, Ενετίαν, Τεργέστην, Φιούμην, και Αγκώνα, παρεπισημειών ονόματα αυτών, πατρίδας, ηλικίας, διαγωγήν, και προς ποίαν τινά εκπαίδευσιν πεφύκασιν. Ειπέ με, ως έγγιστα, πόσα χρειάζεται εν Ενετία ή Τεργέστη η περιποίησις δώδεκα παιδίων, τοποθετουμένων εις σπουδαστήριον τι προσωρινόν, επίτηδες διοργανωμένον υπό την σκέπην της ελληνικής Εκκλησίας. Αυτό θέλει δίδει εις τα παιδιά άνευ γονέων ή όσα γονέων ενδεών, στέγην, ενδυμασίαν, τροφήν, και διδασκάλους της πίστεως αυτών...*» (Επιστολαί τ. Α΄, 135).

Σε επιστολή του προς τον Κωνσταντίνο Ράμφο⁷ στις 28 Φεβρουαρίου 1828 δηλώνει πως επιθυμεί να περιθάψει τα ορφανά που τριγυρίζουν στα στρατόπεδα. «*Δια να λυτρώσω τα παιδιά από την κακοήθεισιν την εκ των στρατοπέδων, της ενδείας, και της πλανοβιότητας, θέλω να αναλάβω την φροντίδα....., τα οποία όλα θέλω βαθμηδόν να περιμαζέσω εις μίαν περιοχήν αυτοεθνούς παιδαγωγίας*» (Επιστολαί τ. Α΄, 338-339). Και σε άλλη επιστολή, προς του Εϋνάρδο, το Μάρτιο του 1828 (Επιστολαί τ. Α΄, 371) διαπιστώνεται ότι το ορφανοτροφείο της Αίγινας ιδρύεται για την εγκατάσταση των ορφανών, των «*έως χθες αφειμένων εις την διαφθοράν των στρατοπέδων και την κακοήθεισιν της επαιτείας*».

6. Η ορθόδοξη διαπαιδαγώγηση των τροφίμων

Ο Καποδίστριας επιδεικνύει θερμό ενδιαφέρον για την ποιότητα των εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα διδάξουν στο ορφανοτροφείο, όπως φαίνεται στην επιστολή του προς την Επιτροπή

⁷ Λογοτέχνης, αγωνιστής του 1821, δημοσιογράφος και συγγραφέας. Το 1827-1828 γίνεται γραμματέας του Διοικητηρίου Αιγίνης. Επί Καποδίστρια έγινε δικαστής στον Πόρο και διοικητής των φρουριών της Μεσσηνίας. Συμμετείχε στα γεγονότα του Πόρου, κατά το 1831 στο πλευρό του Καποδίστρια.

του ορφανοτροφείου (Επιστολαί, τ. Γ' 222-223). Επίσης, σε επιστολή του, στις 13 Απριλίου 1828, ενημερώνει τον Δημ. Υψηλάντη, πως χρειάζεται κάποιον «ικανόν, μέτρον παιδείας έχοντα, ευσεβή και τιμιότατον» για να επιστατεί τα ορφανά (Επιστολαί τ. Α', 339).

Στις 21 Οκτωβρίου 1829, η προεδρεία ανατίθεται στον Α. Μουστοξύδη. Ήδη, δύο χρόνια πριν, στις 6 Νοεμβρίου 1827 γράφει προς τον Α. Μουστοξύδη για το όραμά του: «*Το πρώτιστον και ουσιωδέστατον των χρεών της ελληνικής κυβερνήσεως είναι να προμηθεύσει εις το έθνος την διδασκαλίαν της πίστεως, υπάρχον αυτό αφωσιωμένον μεν ομολογουμένως εις την εκκλησίαν του, αλλ' από αισθήματος απλού, και ειμή τολμηρόν ειπείν, από εμφύτου ροπής... Την δε σήμερον χρειάζεται τι περισσότερο, να είναι δηλαδή ευσεβές και δια του λογικού, ήτοι δια συμμετρου μαθήσεως, ότι άνευ της επικουρίας ταύτης, ούτε ο κλήρος θέλει δυνηθή να καταπαλαίσει τους νεωτερίζοντας περί τα της πίστεως, ούτε η νεολαία να προφυλαχθή από τας κενάς των απάτας*» (Επιστολαί τ. Α', 212)

Ο Καποδίστριας ενδιαφέρεται προσωπικά και για το καθημερινό πρόγραμμα των τροφίμων. Σε επιστολή της 14ης Μαΐου 1828 με τίτλο: «*Καθηγήσεις προς τον Κ.Α. Παπαδόπουλον*», του προσωρινού εφόρου του αρχικού ορφανοτροφείου στον Πόρο, δίνονται οδηγίες, με τις οποίες καθορίζεται με ακρίβεια η καθημερινή ρουτίνα των παιδιών όσον αφορά στην καθαριότητα, την αγωγή και τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση «*.....να κάμνωσι την προσευχή των πρωί, και αν αγνώσι, να την μάθωσι. Και επειδή εις το μοναστηριο είναι εκκλησία, εκεί να τους άγετε καθ' ημέραν, όρθρου βαθέος, και η προσευχή να γίνεται γεγωνυία τη φωνή ή παρ' υμών ή παρά του ιερέως....., υμείς δε απομενείτε επί της ολικής εφορίας, επιμελούμενοι, μάλιστα, όπως οι παίδες πληρώσι τα της ευσεβείας χρέη πρωϊας και εσπέρας των ημερών, και τας κυριακάς και αγίας εορτάς υπάγωσιν εις την θείαν λειτουργίαν, ευτάκτως και ευλαβώς παριστάμενοι*» (Επιστολαί τ. Β', 89-90). Ο τακτικός εκκλησιασμός των τροφίμων στον ναό του ιδρύματος, το τρίπτυχο, προσευχή, ιερά κατήχηση και ανάγνωση πατερικών κειμένων στο δείπνο, κατά το μοναστικό τυπικό, φανερώνει τη βούληση για την κατάρτιση ορθόδοξων χριστιανών και την προσπάθεια να ορίσουν και να γνωρίσουν συνειδητά τα ορφανά την πίστη τους (Μπαμπούνης, 1999: 148).

7. Δυσμενείς εξελίξεις στην πορεία του Ορφανοτροφείου

Παρά τις επιτυχίες, τα σύννεφα δεν άργησαν να φανούν στον ορίζοντα, αφού οι μαθητές του Κεντρικού σχολείου αντέδρασαν στα, κατά τη γνώμη τους, αυστηρά μέτρα του Κυβερνήτη σε κάποια γεγονότα που είχαν προηγηθεί. Έτσι, έκαναν αποχή τον Ιανουάριο του 1831, προκαλώντας, σύμφωνα με έκθεση του Μουστοξύδη, πολλά προβλήματα στους κατοίκους του νησιού. (ΓΑΚ/ Αναφορά Ανδρέα Μουστοξύδη, έφορος Κεντρικού Σχολείου, Αίγινα προς Γραμματεία Εκκλησιαστικών και Δημοσίου Παιδείσεως, Ναύπλιο, Αίγινα 10.1.1831) Ο Καποδίστριας λυπήθηκε βαθιά για την απειθαρχία των μαθητών, καθώς σε πρόσφατη επίσκεψή του στο σχολείο, κάθονταν ανάμεσα τους περιχαρής για τις μαθητικές επιδόσεις και την «*ευταξία αυτών*». Αμέσως, διέταξε το Δικαστήριο να εξετάσει τα παράπονα των μαθητών, εναντίον αυτών που θεωρούσαν υβριστική τη συμπεριφορά τους και να δώσει ικανοποίηση, κατά τους νομικούς τύπους. Αποδοκίμασε, επίσης, το κίνημα καθώς και την πρόταση αποβολής των καθηγητών. Επιπλέον, αποφάσισε το κλείσιμο του σχολείου και την κατ'οικον διδασκαλία σε όσους μαθητές ενδιαφέρονταν. Συγχρόνως, συγκρότησε επιτροπή,

για να διακρίνει τους “ευπειθείς” από τους “απειθείς», καλώντας ενώπιόν της τον κάθε μαθητή χωριστά. <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-okapodistriais-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, η φθίνουσα πορεία του ορφανοτροφείου προδιαγράφεται, καθώς παρατηρήθηκαν προβλήματα συνεργασίας μεταξύ των μελών της Διοικούσας Επιτροπής. Το ορφανοτροφείο, από την άλλη πλευρά, άρχισε να συρρικνώνεται, με αποτέλεσμα τη συνεχή παρακμή του. Το 1834 το οίκημα παραχωρείται στη Σχολή Ευελπίδων και έως το 1842 λειτουργεί ως λοιμοκαθαρτήριο. Κατά τη βασιλεία του Όθωνα, το 1937, το ορφανοτροφείο είχε, πλέον, μεταφερθεί στο Ναύπλιο και το 1844 έπαυσε η λειτουργία του, διότι αδυνατούσε να επιτελέσει τους βασικούς στόχους της ίδρυσής του και είχε περιέλθει σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Στο μεταξύ, στην Αίγινα, ο χώρος όπου στέγαζε τα ορφανά παιδιά, από το 1848 έως το 1860, παραμένει κενός. Το 1860 λειτουργεί ως ψυχιατρείο και από το 1866 έως το 1869 φιλοξενεί πρόσφυγες της Κρητικής Επανάστασης. Τέλος, από το 1880 μέχρι το 1984, με κάποιες μετατροπές, λειτούργησε, σαν φυλακή ασφαλείας, για ποινικούς και πολιτικούς κρατούμενους (Μπαμπούνης, 1999: 151-155 και 160).

8. Συμπεράσματα

Ο Ιωάννης Καποδίστριας αποτελεί παράδειγμα ορθόδοξου συνειδητοποιημένου χριστιανού, πιστού στο «δια του Σταυρού πολίτευμα», το οποίο τροφοδοτούσε τον αγώνα του και το όραμά του. Όπως αναφέρει ο ίδιος «...ο Θεός είναι προστάτης μου και άνευ αυτής της πίστεως ούτε εμαυτόν θα ηδηνάμην να κατανοήσω, ούτε να ελπίσω τί». Το αυτό ήθος, την ευσέβεια και την ανιδιοτέλεια, προσπάθησε να μεταλαμπαδεύσει στους τρόφιμους και στο προσωπικό του ορφανοτροφείου, καταβάλλοντας κάθε δυνατή προσπάθεια γι' αυτό τον σκοπό. Η κοινωνικοπαιδαγωγική πλευρά του υπερβαίνει όλα τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού παιδαγωγού, με όραμα την προσωπική και κοινωνική ευημερία όλων των πολιτών, με ευαισθησία για τους κοινωνικά αδύναμους και συμμετοχή στο μορφωτικό και πολιτισμικό αγαθό του νεοσύστατου κράτους (Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. 2021: 144 και 147).

Ο κερκυραίος πολιτικός βλέπει το Αιγινίτιο ορφανοτροφείο, ως τον πειραματικό πυρήνα του μοντέλου διάπλασης των ελληνοπαίδων, επειδή θεωρεί ότι η δυνατότητα παρέμβασης σ' ένα ανάλογο ίδρυμα είναι μεγαλύτερη. Απώτερος σκοπός, να οδηγηθεί η νεολαία «εις την αρετήν και παιδείαν, και ούτω να προπαρασκευάσωσι τα καταστήματα της Αίγινας την μέλλουσαν μόνιμον και αληθινήν του έθνους ευδαιμονίαν» (ΓΑΚ, Υπουργ. Θρησκείας, φ. 34, Σχολικά 31.12.1830. Μπαμπούνης, 1999: 169). Οι τρόφιμοι διαπαιδαγωγούνται, σύμφωνα με τις χριστιανικές αρχές και τις ηθικές αξίες, ώστε να διαμορφώνουν ακέραιη προσωπικότητα και να γίνουν ενάρετοι πολίτες. Ο Καποδίστριας θεωρούσε ότι η ανάπτυξη μιας υγιούς ορθόδοξης θρησκευτικότητας θα συνέβαλλε στην ενίσχυση του αξιακού κώδικα των παιδιών, οδηγώντας τα στην αυτοπραγμάτωση αλλά και στην αίσθηση του ‘ανήκειν’ σε μια συλλογικότητα, ως οργανικό μέλος της Εκκλησίας και της ανθρωπότητας (Περάκης, Η. 2015, 56)

Το όραμα του Καποδίστρια έμελλε να μην συνεχιστεί. Ακολούθησε μια περίοδος μεγάλων αλλαγών, όσον αφορά στον προσανατολισμό της παιδείας, σε ανάλογα ιδρύματα, υπό την

εποπτεία της Αντιβασιλείας αλλά και του ίδιου του Όθωνα, με την προσπάθεια της αλλοίωσης του ορθόδοξου θρησκευτικού φρονήματος, στο σύνολο της εκκλησιαστικής ζωής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση του ορφανοτροφείου του Θεόφιλου Καΐρη στην Άνδρο, το Σεπτέμβριο του 1835, το οποίο χαρακτηριζόταν από διαφορετικό προσανατολισμό, αυτόν της διαφωτιστικής «θεοσοφίας». Κατά την οθωνική περίοδο κυριαρχεί το ιδεολόγημα της κρατικής εποπτείας των ορφανών, μόνο σε παιδιά αγωνιστών του '21. Αντίθετα, προωθείται η ιδιωτική πρωτοβουλία των φιλανθρωπικών και των φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, που ανθίζουν, κατά δεκάδες, στην ελληνική επικράτεια, σε μια προσπάθεια εκδυτικισμού του ντόπιου λαϊκού και ορθόδοξου πολιτισμού της χώρας.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Επιστολαί Ιωάννου Καποδίστρια, Κυβερνήτου της Ελλάδος” (4 τόμοι) Διπλωματικά, διοικητικά και ιδιωτικά, γραφείσαι από 8 Απριλίου 1827 μέχρις 26 Σεπτεμβρίου 1831. (μεταφρ. Μιχαήλ Σχινά) Στο: <https://www.openbook.gr/epistolai-iwanou-kapodistria/>

Λούκος Χ. Κ., και Βαρθολομαίου Β. Α. (1977). ‘Ευρετήριο των επιστολών του Ιω. Καποδίστρια’. Μνήμων 6 (Ιανουάριος):131-211. Στο: <https://doi.org/10.12681/mnimon.186>.

Βοηθήματα

Ferrera, M. (1999). Η ανασυγκρότηση του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη. Στο: Ν. Ματσαγγάνης (επιμ.). *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη* (σελ. 33-65). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Διεθνές Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων «ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ», 29/09/2019. ‘Όταν ο Καποδίστριας ίδρυσε Ορφανοτροφείο στην Αίγινα’ Στο: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/istoria-ethnika-themata/otan-o-kapodistriasis-idryse-orfanotrofeio-stin-aigina/>

Κανάκης, Ι. (1995) *Η εσωτερική οργάνωση και λειτουργία του Νεοελληνικού Δημοτικού Σχολείου- Από την Αλληλοδιδασκτική ως την επικράτηση του Νεοεργαρισμού*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Κορασίδου Μ. (1995). *Οι άθλιοι των Αθηνών και οι θεραπευτές τους. Φτώχεια και φιλανθρωπία στην ελληνική πρωτεύουσα τον 19^ο αιώνα*. Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.

Μπαμπούνης, Χ. (1999). *Η Εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή περίοδο. Διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία*, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων.

Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2021). *Κοινωνική Παιδαγωγική. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Παπαζήση

- Πανουτσοπούλου Κ., (1984³). *Κοινωνική πρόνοια. Ιστορική εξέλιξη- Σύγχρονες τάσεις*.
Αθήνα: Γρηγόρη.
- Παπασταματίου, Δ. & Κοτζαγεώργης, Φ.(2015). Ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Πολιτικής Κυριαρχίας. Στο: Φ. Κοτζαγεώργης (επιμ.). *Η διασπορά* (σσ. 199-218). Αθήνα: ΣΕΑΒ Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Ρεράκης, Η. (2015). *Η διδακτική των θεολογικών μαθημάτων στο ελληνικό σχολείο*.
Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Σφακιανάκη
- Χανιώτης, Α. (2009) Ευεργετισμός στις αρχαίες ελληνικές πόλεις. Τιμή και τίμημα. Στο: Ν. Τσιρονί (Επιμ.). *Τιμή και τίμημα: Χορηγία, φιλανθρωπία, εθελοντισμός. Η ευθύνη του πολίτη απέναντι στην κοινωνία*, (σσ. 17-36). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Χασιώτης, Ι.- Κατσιαρδή-Hering, Ο. & Αμπατζή, Α. (2006). *Οι Έλληνες στη Διασπορά 15^{ος} - 21^{ος} αιώνας*. ΑΘΗΝΑ: Βουλή των Ελλήνων.